ADLİYE

عدلية

Hukuk ve adalet işlerine bakan devlet teşkilâtı, mahkemeler ve bunlara bağlı kuruluşların tamamı.

bk. **ADLİYE NEZÂRETİ**
Osmanlı Devleti'nde Avrupa tarzında teşkil edilen ve bugün Adalet Bakanlığı'na tekabül eden kuruluş.

bk. **DÂVA**
Bir hakkın mahkeme yoluyla talep edilmesi anlamında kullanılan hukuk terimi.

bk. **KADI**
Hukukî uyuşmazlıkları ve davaları karara bağlamak üzere devletçe tayin edilen görevli, hâkim.

bk. **KAZÂ**
Yargılama hukuku ve yargı kararı anlamında fıkıh terimi.

bk. **MAHKEME**

ADLİYE

(عدليه)

Hukuk ve adalet işlerine bakan devlet teşkilâtı, mahkemeler ve bunlara bağlı kuruluşların tamamı

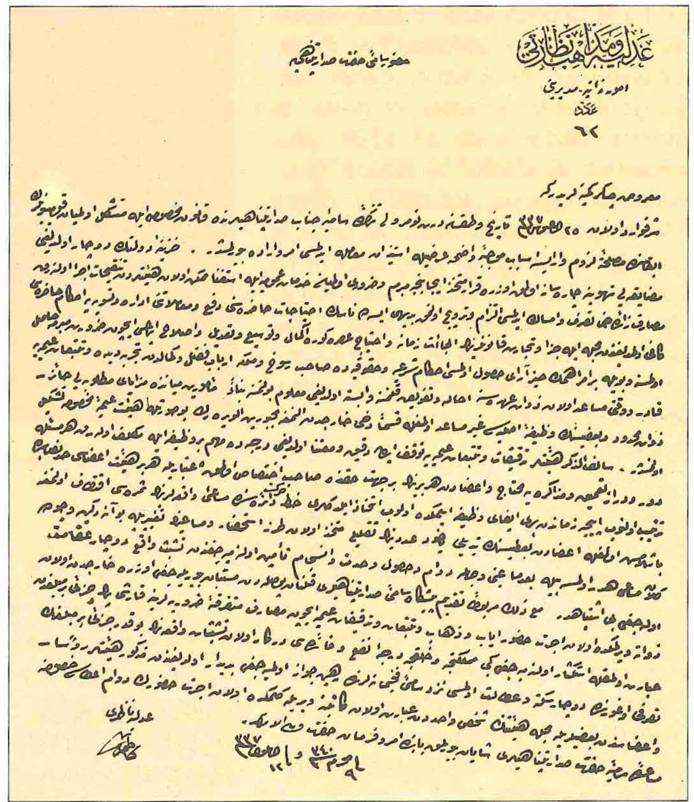
(bk. DÂVA, KADI, KAZÂ, MAHKEME).

bağlı olarak çalışan ticaret mahkemeleri de Adliye Nezâreti'ne bağlandı.

Adliye Nezâreti'nin ilk teşkilât nizamnâmesi Said Paşa'nın nâzırlığı zamanında hazırlanmıştır. 29 Cemâziyelevvel 1296 (21 Mayıs 1879) tarihli "Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nin ve Devâir-i Merbûtası'nın Vezâifi Nizamnâmesi"nde Adliye Nezâreti'ni teşkil eden heyet adliye nâzırı, adliye müsteşarı, adliye mektupçusu, encümen-i adliyye, encümen-i idâre-i adliyye, havale müdürü, umûr-ı cezâiyye müdürü, umûr-ı hukûkiyye müdürü, sicill-i me'mûrîn müdürü, mezâhib müdürü, evrak müdürü ve muhasebeci şeklinde tertip olunmuştur (bk. *Düstur,* Birinci tertib, IV, 129). Daha sonra bu heyete cerîde-i mehâkim idaresi, mütercimlik ve intihab encümeni de katılmıştır. Bu nizamnâme ile gayri müslim azınlıkların o zamana kadar Hariciye Nezâreti'ne bağlı olan mezhep işleri Adliye Nezâreti'ne bağlandı ve bu sebeple nezaretin ismi Adliye ve Mezâhib Nezâreti oldu. Nezaretin 7 Cemâziyelevvel 1329 (6 Mayıs 1911) tarihli dâhilî nizamnâmesi ile teşkilâtı değiştirilerek Adliye Nezâreti merkez heyeti müsteşarlık, kalem-i mahsus müdüriyeti, umûr-ı cezâiyye müdüriyeti, umûr-ı hukûkiyye müdüriyeti, sicil müdüriyeti, muhasebe müdüriyeti, mezâhib müdüriyeti, ihsâiyyât ve müdevvenât-ı kānûniyye müdüriyeti ve evrak müdüriyeti olmak üzere dokuz müdürlükle, encümen-i ıslahât-ı adliyye, encümen-i intihâb, intihab komisyonu, encümen-i idâre, kalem-i mahsus encümeni, encümen-i inzibât olmak üzere altı encümenden ibaret bir kuruluş haline getirildi (bk. *Düstur,* İkinci tertib, III, 367-368). Bu müdürlük ve encümenlerden ayrı olarak zamanla Adliye Nezâreti'nde başka müdürlük ve daireler de kurulmuştur.

Nizamiye ve ticaret mahkemelerinin yanı sıra 13 Mart 1917 tarihli bir kanunla şer'iyye mahkemeleri de Adliye Nezâreti'ne bağlanmışsa da bu durum devam etmemiş, 1919'da bu mahkemeler tekrar şeyhülislâmlığa bağlanmıştır (bk. ŞER'İYYE MAHKEMELERİ). Osmanlı Devleti'nde bulunan konsolosluk mahkemeleriyle gayri müslim azınlıkların cemaat mahkemeleri ise Adliye Nezâreti dışında tutulmuştur.

Adliye Nezâreti, 1873'ten 6 Ekim 1901'e kadar *Cerîde-i Mehâkim,* 13 Ekim 1901'den 10 Mart 1907'ye kadar *Cerîde-i Mehâkim-i Adliyye* adıyla haftalık, 1909'dan itibaren *Cerîde-i Adliyye* ismiyle on beş günlük bir dergi çıkarmıştır; *Cerîde-i Adliyye, Adalet Dergisi* adıyla bugün de yayın hayatına devam etmektedir.

Adliye nâzırının sadârete bir arzı (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bâbıâli Evrak Odası, nr. 3151906)

Adliye Nezâreti'nde, kuruluşundan 1922 yılında son Osmanlı hükümetinin istifasına kadar otuz yedi adliye nâzırı görev yapmıştır (adliye nâzırlarının listesi için bk. *TA,* I, 143).

BİBLİYOGRAFYA :

Düstur, Birinci tertib, İstanbul 1289, I, 328 vd.; (1296), IV, 129; İkinci tertib, III, 367-368; Cevdet Paşa, *Tezâkir* (nşr. M. Cavid Baysun), Ankara 1967, IV, 82, 84-85, 90, 194-196; a.mlf., *Ma'rûzât* (nşr. Yusuf Halaçoğlu), İstanbul 1980, s. 14, 15, 34, 173, 198-199; Ed. Engelhardt, *Türkiye ve Tanzimat* (trc. Ali Reşâd), İstanbul 1328, s. 78-79, 115, 148, 185, 203, 215, 232; Ebü'l-Ulâ Mardin, *Medenî Hukuk Cephesinden Ahmed Cevdet Paşa,* İstanbul 1946, s. 178, 213-226; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi,* VII, 152, 161; VIII, 342; Mustafa Reşit Belgesay, "Tanzimat ve Adliye Teşkilâtı", *Tanzimat I,* İstanbul 1940, s. 213-220; Hulûsi Yavuz, "Mecelle'nin Tedvini ve Cevdet Paşa'nın Hizmetleri", *Ahmed Cevdet Paşa Semineri,* İstanbul 1986, s. 41-101; a.mlf., "Events leading to the compilation of the first Ottoman Civil Code", *İslâm Tedkikleri Dergisi,* VII/1-4, İstanbul 1984, s. 89-122; Âli Ölmezoğlu, "Cevdet Paşa", *İA,* III, 114-125; Ercümend Kuran, "Sa'îd Paşa", *İA,* X, 82-86; *TA,* I, 142-143.

 HULÛSİ YAVUZ

ADLİYYE

(العدلية)

(bk. MU'TEZİLE).

ADN

(عدن)

Cennetin en yüksek mevkiine veya değişik yerlerinin tamamına verilen ad.

Sözlükte, "devamlı ikamet edilen yer, bir şeyin merkezi ve ortası, bir cevher veya madenin aslı, yatağı" mânalarına gelir. Tevrat'ta Hz. Âdem'in yaratıldıktan sonra içine konulduğu bahçeden **Aden** (İbrânîce Eden) diye bahsedilir (bk. Tekvîn, 2/8, 15). Yapılan tasvirlerde Aden'in "Allah'ın bahçesi" olduğu, burada dört kola ayrılan bir nehrin aktığı, görünümü güzel çam ve çınar ağaçlarının, meyvesi tatlı bitkilerin bulunduğu anlatılır (bk. Tekvîn, 2/9, 10, 13/10; Hezekiel, 31/8). İbrânîce **Eden** kelimesi ise Ahd-i Atîk'te şahıs, kavim ve yer adı olarak da kullanılır (bk. II. Tarihler, 29/12; II. Krallar, 19/12; Hezekiel, 27/23). **Eden**'in kökü, anlamı ve hangi coğrafî bölgenin adı olduğu meselesi tartışmalıdır. Sumer dilinde "çöl, bozkır; ova" anlamlarına ge-